

IQTISODIY NUTQIY BIRLIKLARNING ETIMOLOGIK GENEZISI VA TARIXIY TARAQQIYOT QONUNIYATLARI

Qarshiyeva Shahnoza Shuxrat qizi,

Qarshi davlat texnika universiteti,

Xorijiy tillar kafedrasida assistent o'qituvchisi.

E-mail: shahnozaqarshiyeva66@gmail.com

Orcid: 0009 0009 6299 9386

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v19iA.1798>

MAQOLA HAQIDA/О СТАТЬЕ

Qabul qilindi: 17-avgust 2026-yil

Tasdiqlandi: 19-avgust 2026-yil

Jurnal soni: 19-A

Maqola raqami: 34

KALIT SO'ZLAR/КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

iqtisodiy diskurs, nutqiy birlik, etimologik genezis, diaxroniya, iqtisodiy terminologiya, tarixiy taraqqiyot, terminologizatsiya, semantik ixtisoslashuv, o'zlashma, innovatsion birlik

ANNOTATSIIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada iqtisodiy diskurs tarkibida faol qo'llanadigan nutqiy birliklarning etimologik genezisi, tarixiy shakllanish bosqichlari va taraqqiyot qonuniyatlari diaxron yondashuv asosida tadqiq etiladi. Iqtisodiy leksikaning shakllanishi jamiyatning savdo, moliya, ishlab chiqarish, kredit, bank, investitsiya va raqamli iqtisodiyot institutlari taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq ekanligi asoslanadi. Tadqiqotda iqtisodiy nutqiy birliklarning german, lotin, fransuz, italyan va boshqa tillarga mansub etimologik qatlamlari, ularning ingliz iqtisodiy diskursiga kirib kelish yo'llari hamda dastlabki ma'nodan maxsus iqtisodiy tushunchaga aylanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Market, finance, capital, credit, bank, budget, stock, investment, inflation kabi tarixiy qatlamga mansub birliklar bilan bir qatorda FinTech, digital finance, crowdfunding, cryptocurrency, platform economy singari yangi iqtisodiy birliklarning yuzaga kelish xususiyatlari o'rganiladi. Tadqiqotda iqtisodiy nutqiy birliklarning rivojlanishi faqat yangi terminlarning paydo bo'lishi bilan emas, balki mavjud leksik birliklarning qayta semantizatsiyasi, terminologizatsiyasi, yangi terminologik birikmalar tarkibida faollashuvi va xalqaro iqtisodiy kommunikatsiya ta'sirida funksional jihatdan kengayishi bilan ham bog'liqligi asoslanadi. Iqtisodiy birliklarning tarixiy taraqqiyoti etimologik manba, semantik transformatsiya, terminologik barqarorlashuv va innovatsion modifikatsiya bosqichlari orqali tavsiflanadi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot sharoitida qisqartma, kompozitsiya va mavjud iqtisodiy komponentlarni yangi texnologik birliklar bilan birlashtirish asosida nominativ modellarning mahsuldorligi ortib borayotgani ko'rsatiladi. Ushbu yondashuv iqtisodiy terminologiyaning tarixiy davomiyligi va zamonaviy innovatsion xususiyatlarini yagona tizimda talqin qilish imkonini beradi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 17 August 2026

Approved: 19 August 2026

Volume: 19-A

Paper number: 34

KEYWORDS

economic discourse, speech unit, etymological genesis, diachrony, economic terminology, historical development, terminologization, semantic specialization, borrowing, innovative unit

ANNOTATION

The article investigates the etymological genesis, historical formation and developmental regularities of speech units functioning in economic discourse from a diachronic perspective. The evolution of economic vocabulary is considered in close relation to the development of trade, finance, banking, credit, investment and the digital economy. Particular attention is paid to Germanic, Latin, French and Italian etymological layers and to the mechanisms through which general lexical units acquired specialized economic meanings. Historically established units such as market, finance, capital, credit, bank, budget, stock, investment and inflation are examined alongside contemporary formations including FinTech, digital finance, crowdfunding, cryptocurrency and platform economy. The study further demonstrates that the development of economic speech units is determined not only by the emergence of new terms but also by the resemanticization and terminologization of existing lexical units, their activation within new terminological combinations, and their functional expansion under the influence of international economic communication. The historical development of economic units is characterized through the stages of etymological formation, semantic transformation, terminological stabilization, and innovative modification. Particular attention is also given to the increasing productivity of abbreviation, compounding, and the combination of established economic components with new technological elements in the context of the digital economy. This approach makes it possible to interpret the historical continuity and innovative character of economic terminology as interconnected aspects of a single dynamic system.

Kirish

Tilning lug'at tarkibi jamiyat taraqqiyotining eng faol aks etuvchi qatlamlaridan biridir. Ayniqsa, iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi yangi tushuncha, jarayon va institutlarning yuzaga kelishiga, mavjud tushunchalarning qayta nomlanishiga hamda ayrim umumiste'mol birliklarning maxsus iqtisodiy mazmun kasb etishiga olib keladi. Shu sababli iqtisodiy diskursga xos nutqiy birliklarni faqat zamonaviy holatida o'rganish ularning lisoniy mohiyatini to'liq ochib bermaydi. Ularning qaysi tarixiy manbadan shakllangani, dastlab qanday ma'noni ifodalagani, iqtisodiy termin sifatida qachon va qanday ixtisoslashgani ham muhim ilmiy masalalardan hisoblanadi.

Terminologik birliklar maxsus bilimni tizimlashtirish va professional kommunikatsiyada uzatish vazifasini bajaradi. J.C. Sager terminologiyani bilim, til va kommunikatsiya o'rtasidagi munosabatni ta'minlovchi maxsus tizim sifatida talqin qiladi. Shu nuqtayi nazardan iqtisodiy birliklarning tarixiy shakllanishi nafaqat leksik o'zgarish, balki iqtisodiy bilim tizimining takomillashishi bilan ham bog'liq jarayon hisoblanadi [1].

Iqtisodiy diskursning tarixiy taraqqiyoti savdo-sotiq munosabatlarining kengayishi, kapitalistik ishlab chiqarishning shakllanishi, bank va kredit institutlarining rivojlanishi, sanoatlashtirish, xalqaro moliyaviy munosabatlarning kuchayishi va nihoyat, raqamli iqtisodiyotning yuzaga kelishi bilan chambarchas bog'liq. Har bir tarixiy bosqich iqtisodiy kommunikatsiyaga yangi birliklarni olib kirgan va avval mavjud birliklarning semantik imkoniyatlarini o'zgartirgan.

M.T. Cabré terminologik birlikni bir vaqtning o'zida lingvistik, kognitiv va kommunikativ hodisa sifatida baholaydi. Demak, iqtisodiy birlikning rivojlanishini o'rganishda uning tashqi shakli bilangina cheklanib qolmasdan, tushuncha tizimidagi o'rni, tarixiy sharoiti hamda muayyan kommunikativ ehtiyoj natijasida yuzaga kelganligini ham hisobga olish lozim [2].

Adabiyotlar tahlili

Iqtisodiy nutqiy birliklarning etimologik genezisi va tarixiy taraqqiyotini o'rganishda terminologiyaning nazariy asoslarini belgilovchi tadqiqotlar muhim metodologik manba vazifasini bajaradi. J.C. Sager terminologik faoliyatni oddiy so'z boyligini tartibga solish

jarayoni sifatida emas, balki maxsus bilimlarni tizimlashtirish, tushunchalarni nomlash va ularni professional kommunikatsiyada aniq ifodalash bilan bog'liq murakkab jarayon sifatida izohlaydi. Muallif terminologik birlikning shakllanishida tushuncha, nom va kommunikativ ehtiyojning o'zaro aloqasiga alohida e'tibor qaratadi. Mazkur yondashuv iqtisodiy birliklarning paydo bo'lishini muayyan iqtisodiy tushunchalarning shakllanishi bilan birgalikda ko'rib chiqish imkonini beradi. Sagering terminologik ishning tavsiflash, tahlil qilish va standartlashtirish bilan bog'liq jihatlariga oid qarashlari iqtisodiy terminlarning tarixiy bosqichlarini aniqlash uchun nazariy zamin yaratadi [1, pp. 1–14].

M.T. Cabré terminologik birliklarning tabiatini yanada kengroq lingvistik-kognitiv nuqtayi nazardan yoritadi. Uning konsepsiyasida termin muayyan fan yoki kasbiy sohada tayyor holda mavjud bo'lgan statik nom emas, balki kommunikativ vaziyat, bilim tizimi va tilning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadigan ko'p qirrali birlik sifatida qaraladi. Cabré terminologik birliklarning ma'lum bir predmet sohasiga mansubligi bilan bir qatorda ularning real nutqiy qo'llanishiga ham e'tibor beradi. Bu qarash iqtisodiy diskursdagi market, capital, stock, investment singari birliklarni faqat lug'aviy birlik sifatida emas, balki turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha konseptual qiymat kasb etuvchi terminlar sifatida tahlil qilishga imkon beradi. Ayniqsa, terminning lingvistik shakli va u ifodalagan tushuncha o'rtasidagi munosabatning doimiy va mutlaq emasligi haqidagi yondashuv iqtisodiy terminlarning tarixiy semantik o'zgarishini izohlashda muhimdir [2, pp. 33–49].

P. Durkinning ingliz tilidagi o'zlashma so'zlar tarixiga bag'ishlangan fundamental tadqiqoti iqtisodiy leksikaning etimologik qatlamlarini aniqlash uchun muhim manbalardan biridir. Olim ingliz tilining lug'at tarkibi turli davrlardagi siyosiy, ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy kontaktlar ta'sirida shakllanganini tarixiy materiallar asosida ko'rsatadi. Ayniqsa, fransuz va lotin tillarining ingliz leksikasiga ta'siri, shuningdek, o'zlashmalarning faqat bir martalik qabul qilinish emas, balki ingliz tilining ichki tizimida qayta moslashish jarayonidan o'tishi masalalari iqtisodiy terminlarning genezisini izohlash uchun alohida ahamiyatga ega. Durkinning yondashuvi iqtisodiy birliklarning etimologiyasini faqat "qaysi tildan olingan?" degan savol bilan cheklamasdan, ularning ingliz tiliga qaysi tarixiy sharoitda kiritilgan va keyinchalik qanday lisoniy muhitda faol qo'llanilganini aniqlash zarurligini ko'rsatadi [3, pp. 1–20].

Etimologik tadqiqotlar nuqtayi nazaridan P. Durkinning qarashlarida o'zlashma birliklarning til tizimiga moslashuvi alohida metodologik qiymatga ega. O'zlashgan birlik dastlabki tilidagi ma'no va funksiyasini to'liq saqlab qolmasligi, qabul qiluvchi tilda yangi semantik aloqlar va yangi derivatsion imkoniyatlarga ega bo'lishi mumkin. Shu jihatdan iqtisodiy terminlarning tarixiy taraqqiyotini donor til → o'zlashuvchi til → yangi semantik muhit → maxsus terminologik qo'llanish ketma-ketligida o'rganish mumkin. Bunday yondashuv finance, credit, capital, investment kabi birliklarning tarixiy rivojlanishida o'zlashuvning faqat tashqi shakl emas, balki keyingi semantik taraqqiyotga ta'sir qiluvchi omil ekanini aniqlashga yordam beradi [3, pp. 21–38].

R. Temmermannning sotsiokognitiv terminologiya nazariyasi esa terminlarning konseptual rivojlanishini tushuntirish uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Muallif terminologik birliklarning mazmunini qat'iy chegaralangan tushunchalar tizimi bilan cheklash o'rniga, ularning inson tajribasi, bilimning rivojlanishi va kategoriyalash jarayonlari bilan bog'liqligini asoslaydi. Terminlarning yangi bilimlar paydo bo'lishi bilan o'zgarishi, ayrim tushunchalarning yangi kategoriyalarga birlashtirilishi va mavjud terminlarning yangi mazmunlarni ifodalashga moslashishi iqtisodiy leksikaning tarixiy rivojlanishini izohlashda muhim nazariy imkoniyat yaratadi [4, pp. 1–15].

Temmermannning yondashuvi, ayniqsa, iqtisodiy terminlarning konseptual tarmoqlanishini tushuntirish uchun samaralidir. Bir terminning yangi iqtisodiy tushunchalarni hosil qiluvchi komponentga aylanishi terminologik tizimning ichki rivojlanishini ko'rsatadi. Masalan, capital komponentining turli iqtisodiy birikmalarda yangi tushunchalarni differensiallashtirishi yoki finance komponentining yangi moliyaviy yo'nalishlarni nomlashda faol ishtirok etishi terminning oddiy nominativ birlikdan konseptual modelni shakllantiruvchi komponentga aylanishini ko'rsatadi. Demak, terminologik taraqqiyotni alohida birliklarning tarixidan tashqari, ular o'rtasidagi konseptual munosabatlarning rivojlanishi orqali ham tadqiq qilish lozim [4, pp. 23–41].

D. Crystalning ingliz tilining xalqaro maqomiga bag'ishlangan tadqiqoti iqtisodiy terminlarning global tarqalishini izohlashda muhim nazariy asos beradi. Muallif ingliz tilining xalqaro mavqeini uning tarixiy shakllanishi, siyosiy-iqtisodiy ta'sir doirasi, ilm-fan va texnologiyadagi yetakchiligi hamda xalqaro kommunikatsiyadagi funksiyasi bilan bog'laydi. Ingliz tilining xalqaro aloqa vositasiga aylanishi natijasida

muayyan sohalar, jumladan, iqtisodiyot va moliyaga oid birliklarning boshqa tillarga tarqalish imkoniyati ham kengaygan. Shu jihatdan zamonaviy iqtisodiy terminologiyaning xalqaro xarakterini faqat tilning ichki rivojlanishi bilan emas, balki ingliz tilining global kommunikativ mavqei bilan bog'liq holda izohlash mumkin [5, pp. 53–71].

Crystalning ingliz tilining xalqaro variantlari va professional kommunikatsiyadagi funksiyalariga oid qarashlari iqtisodiy birliklarning milliy tillarga o'zlashish mexanizmini o'rganishda ham qo'l keladi. Xalqaro iqtisodiy kommunikatsiyada faol ishlatiladigan terminlar ko'pincha bir tilning ichki ehtiyojidan tashqari, xalqaro professional muloqotning umumiy vositasi sifatida shakllanadi. Bu holat zamonaviy iqtisodiy leksikada terminlarning milliy lashtirilishi bilan xalqaro shaklining saqlanishi o'rtasidagi munosabatni tadqiq qilish zaruratini yuzaga keltiradi [5, pp. 106–119].

Zamonaviy iqtisodiy terminologiyaning innovatsion qatlamini o'rganishda D.W. Arner, J. Barberis va R.P. Buckleyning FinTech taraqqiyotiga bag'ishlangan tadqiqoti alohida o'rin tutadi. Mualliflar FinTech tushunchasining shakllanishini faqat yangi texnologik mahsulotlarning paydo bo'lishi bilan bog'lamasdan, moliyaviy xizmatlar va texnologiyalarning tarixiy integratsiyasi sifatida ko'rib chiqadilar. Ushbu yondashuv yangi iqtisodiy birliklarning yuzaga kelishi ortida yangi nom yaratish ehtiyojidan tashqari, iqtisodiy faoliyatning institutsional va texnologik qayta tashkil etilishi ham mavjudligini ko'rsatadi [6].

Mazkur manbada FinTech rivojining tarixiy bosqichlari moliyaviy xizmatlarning texnologik vositalar bilan integratsiyalashuvi nuqtayi nazaridan talqin qilinadi. Bu esa iqtisodiy terminlarning yangi avlodi — FinTech, digital finance, mobile banking, crowdfunding singari birliklarning shakllanishini tushuntirishda muhimdir. Ayniqsa, mavjud iqtisodiy terminologik komponentlarning texnologik komponentlar bilan birlashtirish orqali yangi tushunchalarning nomlanishi zamonaviy iqtisodiy leksikaning mahsuldor modelini belgilaydi [6].

Financial Stability Board tomonidan tayyorlangan hisobot zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni institutsional va tartibga solish nuqtayi nazaridan tavsiflaydi. Ushbu manbaning ahamiyati shundaki, unda FinTech bilan bog'liq innovatsiyalar moliyaviy xizmatlar, bozor infratuzilmasi, ma'lumotlardan foydalanish, to'lov tizimlari va moliyaviy vositachilik kabi aniq professional kategoriyalar bilan bog'lanadi. Bunday institutsional qo'llanish yangi terminlarning professional diskursda mazmunan chegaralanishi va muayyan konsept bilan mustahkamlanish jarayonini kuzatish imkonini beradi [7, pp. 5–15].

Ko'rib chiqilgan adabiyotlar iqtisodiy nutqiy birliklarni o'rganishda bir-birini to'ldiruvchi bir necha ilmiy yo'nalish mavjudligini ko'rsatadi. Sager va Cabré terminologik birlikning nazariy va kommunikativ tabiatini ochib bersa, Durkin tarixiy o'zlashuvlarning mexanizmlarini, Temmermann konseptual va sotsiokognitiv o'zgarishlarni, Crystal global til aloqalarining ta'sirini, Arner va hammualiflar esa raqamli iqtisodiyot sharoitida yangi iqtisodiy nominatsiyalarning shakllanishini yoritadi. Shu bilan birga, mazkur manbalarda iqtisodiy nutqiy birliklarning etimologik manbasi, tarixiy semantik transformatsiyasi, terminologik ixtisoslashuvi va zamonaviy innovatsion modellarni yagona diaxron tizimda birlashtirgan tahlil yetarlicha markazlashtirilmagan. Mazkur jihat iqtisodiy birliklarning tarixiy rivojlanishini etimologik genezisdan zamonaviy raqamli iqtisodiyot terminologiyasigacha bo'lgan uzviy jarayon sifatida ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda iqtisodiy nutqiy birliklarning etimologik genezisi va tarixiy taraqqiyotini aniqlash uchun kompleks lingvistik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini diaxron, etimologik, semantik, strukturaviy va kontekstual tahlil usullarining o'zaro uyg'unligi tashkil etdi. Bunday yondashuv iqtisodiy birliklarning nafaqat kelib chiqish manbasini, balki ularning tarixiy davrlar davomida shakl, mazmun va funksional jihatdan qanday o'zgarganini aniqlash imkonini berdi.

Diachron tahlil asosida iqtisodiy birliklarning tarixiy bosqichlari, ularning dastlabki qo'llanish sohasi va keyingi davrlarda iqtisodiy diskurs tarkibida egallagan mavqei qiyoslandi. Bunda birliklarning umumiy leksik qo'llanishdan maxsus iqtisodiy ma'noga o'tishi, mavjud ma'noning torayishi yoki kengayishi hamda yangi konseptual belgilar bilan boyishi kuzatildi. Mazkur usul orqali tarixiy va zamonaviy iqtisodiy terminologiya o'rtasidagi semantik davomiylik aniqlashga asoslandi.

Etimologik tahlil iqtisodiy birliklarning donor tillarini, tarixiy shakllarini va ingliz tiliga kirib kelish yo'llarini aniqlashga qaratildi. Tahlil jarayonida german, lotin, fransuz, italyan va boshqa til qatlamlariga mansub birliklar alohida guruhlanib, ularning ingliz iqtisodiy leksikasidagi keyingi rivojlanishi kuzatildi. Bunda so'zning faqat etimologik kelib chiqishi emas, balki o'zlashganidan keyin qabul qiluvchi

til tizimida qanday semantik va funksional o'zgarishlarga uchragani ham hisobga olindi.

Semantik tahlil yordamida iqtisodiy birliklarning etimologik mazmuni bilan zamonaviy terminologik ma'nosi o'rtasidagi munosabat o'rganildi. Semantik kengayish, torayish, metaforik ko'chish, semantik ixtisoslashuv va terminologizatsiya kabi jarayonlar asosiy tahlil mezonlari sifatida belgilandi. Ayniqsa, umumiste'mol leksikasiga mansub birliklarning iqtisodiy diskursda maxsus konseptni ifodalovchi terminlarga aylanish mexanizmiga e'tibor qaratildi.

Strukturaviy tahlil zamonaviy iqtisodiy birliklarning hosil bo'lish modellarini aniqlash uchun qo'llanildi. Sodda terminlar bilan bir qatorda qo'shma birliklar, terminologik birikmalar, qisqartmalar va komponentli nominatsiyalar tahlil qilindi. Digital finance, digital economy, venture capital, open banking, cryptocurrency, crowdfunding, FinTech kabi birliklar tarkibidagi komponentlarning funksional yuklamasi aniqlanib, yangi iqtisodiy tushunchalarni nomlashda tarixiy terminologik komponentlarning qanday qayta faollashayotgani ko'rsatildi.

Kontekstual tahlil orqali iqtisodiy birliklarning muayyan nutqiy muhitdagi ma'no va funksiyasi aniqlandi. Birliklarning umumiy til, professional iqtisodiy diskurs va zamonaviy raqamli moliyaviy kommunikatsiyadagi qo'llanish holatlari o'zaro qiyoslandi. Shu asosda bir xil leksik shaklning turli kontekstlarda umumiy yoki maxsus iqtisodiy mazmun kasb etishi belgilandi.

Tadqiqotda qiyosiy-tarixiy yondashuv ham qo'llanilib, turli davrlarga mansub iqtisodiy birliklarning shakllanish va rivojlanish xususiyatlari o'zaro solishtirildi. Tarixiy birliklar va zamonaviy innovatsion nominatsiyalar o'rtasidagi uzviylik, terminologik merosning saqlanishi hamda yangi iqtisodiy va texnologik tushunchalarni ifodalash uchun mavjud birliklarning qayta kombinatsiyalanishi aniqlash mezonlari asosida baholandi.

Tahlil materiali sifatida tarixiy etimologik ma'lumotlar, terminologik tadqiqotlar, ingliz tili lug'at materiallari hamda zamonaviy iqtisodiy va moliyaviy diskursda faol qo'llanadigan birliklar tanlandi. Materiallarni saralashda ularning iqtisodiy sohaga mansubligi, tarixiy shakllanishi, semantik transformatsiyasi va zamonaviy diskursdagi faolligi asosiy mezon sifatida belgilandi. Mazkur metodlar majmuasi iqtisodiy nutqiy birliklarning shakllanishini alohida so'zlar tarixi doirasidagina emas, balki iqtisodiy bilim, ijtimoiy ehtiyoj va til taraqqiyotining o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan tizimli jarayon sifatida yoritish imkonini berdi.

Natijalar

Til tarixida o'zlashmalarning paydo bo'lishini faqat ichki lisoniy omillar bilan izohlab bo'lmaydi. P. Durkin ingliz tilidagi o'zlashmalarning taraqqiyotini tarixiy, ijtimoiy va madaniy aloqalar bilan bog'liq holda tadqiq etadi va ayniqsa lotin hamda fransuz manbalaridan kirgan qatlamning ingliz lug'at tarkibidagi ahamiyatini ko'rsatadi [3]. Mazkur nazariy holat iqtisodiy leksikada ayniqsa aniq kuzatiladi. Xalqaro savdo va moliyaviy munosabatlarning rivojlanishi natijasida iqtisodiy tushunchalar bir til chegarasida shakllanib qolmagan, balki turli Yevropa tillari orqali ingliz tiliga ko'chgan, unda semantik jihatdan ixtisoslashgan va keyinchalik ingliz tili orqali xalqaro iqtisodiy diskursga tarqalgan.

Tahlil iqtisodiy nutqiy birliklarning etimologik tarkibi bir xil manbaga emas, balki bir necha tarixiy qatlamga asoslanganini ko'rsatdi. Ularni shartli ravishda german qatlamiga mansub birliklar, lotin-romans manbali birliklar, fransuz tili vositasida o'zlashgan birliklar, italyan savdo-moliya terminologiyasiga bog'liq birliklar hamda zamonaviy ingliz tilining ichki imkoniyatlari asosida yaratilgan innovatsion birliklarga ajratish mumkin.

1-Jadval

Iqtisodiy birliklarning asosiy etimologik-tarixiy rivojlanishi

Birlik	Etimologik/tarixiy asos	Dastlabki mazmun sohasi	Zamonaviy iqtisodiy mazmun
market	lotin-fransuz tarixiy qatlami	savdo amalga oshiriladigan joy	bozor, talab va taklif tizimi
finance	fransuz-romans qatlami	to'lov, hisob-kitobni yakunlash	moliya tizimi va moliyaviy faoliyat
capital	lotin-romans qatlami	asosiy, bosh, bosh qism	ishlab chiqarish va moliyaviy kapital
credit	lotin-romans qatlami	ishonish, ishonch	qarz va to'lov qobiliyatiga asoslangan munosabat
bank	italyan savdo an'anasi	savdogar/pul almashtiruvchi stoli	moliyaviy institut
budget	fransuz tarixiy qatlami	kichik xalta, mablag' solinadigan idish	daromad-xarajat rejasi
stock	german/ingliz tarixiy qatlami	zaxira, asos, to'plam	tovar zaxirasi; aksiya kapitali
investment	lotin-fransuz asosli	vakolat yoki mulk berish	kapitalni daromad olish maqsadida joylashtirish
inflation	lotin asosli	shishish, kengayish	narxlar umumiy darajasining o'sishi
FinTech	zamonaviy inglizcha kombinatsiya	finance + technology	texnologiyaga asoslangan moliyaviy innovatsiya
crowdfunding	zamonaviy inglizcha model	crowd + funding	ommaviy moliyalashtirish
cryptocurrency	zamonaviy kompozitsiya	crypto + currency	kriptografiyaga asoslangan raqamli aktiv/valyuta

Jadvaldan ma'lum bo'ladiki, zamonaviy iqtisodiy ma'nolarning katta qismi birliklarning dastlabki etimologik mazmunini to'liq yo'qotish orqali emas, balki uni yangi konseptual soha talablariga muvofiq qayta shakllantirish orqali yuzaga kelgan.

Masalan, market birligi dastlab muayyan savdo makonini anglatuvchi konkret tushuncha sifatida shakllangan bo'lsa, iqtisodiyot fanining rivojlanishi bilan uning semantik maydoni sezilarli darajada kengaydi. Bugungi iqtisodiy diskursda financial market, labour market, housing market, digital market, emerging market kabi birikmalarda market jismoniy makonni emas, balki iqtisodiy munosabatlarning muayyan tizimini anglatadi. Bu holatda konkret makon ma'nosidan abstrakt iqtisodiy mexanizm ma'nosiga o'tish sodir bo'lgan.

Kapital birligida ham shunga o'xshash semantik evolyutsiya kuzatiladi. Uning tarixiy negizidagi "asosiy", "bosh" tushunchasi keyinchalik iqtisodiy jarayonning asosiy moddiy yoki moliyaviy resursini ifodalashga yo'naltirilgan. Hozirgi iqtisodiy nutqda ushbu birlik financial capital, human capital, social capital, venture capital, working capital kabi ko'plab birikmalarni shakllantiradi. Natijada tarixiy birlikning semantik

salohiyati kengayib, u yangi iqtisodiy konseptlarni hosil qiluvchi produktiv komponentga aylangan.

Kredit birligining tarixiy rivojlanishida esa "ishonch" tushunchasi markaziy semantik komponent sifatida saqlanib qolgan. Zamonaviy kredit munosabatlari ham qarz oluvchi shaxs yoki tashkilotning kelajakda majburiyatni bajarishiga nisbatan ishonch mexanizmiga asoslanadi. Demak, bunda yangi terminologik ma'no dastlabki semantik yadrodan butunlay uzilmagan.

R. Temmermannning sotsiokognitiv terminologiya konsepsiyasida terminlarning mazmuni inson bilimining rivojlanishi va kategoriyalash jarayonlari bilan birgalikda o'zgarib borishi ta'kidlanadi. Shu sababli iqtisodiy nutqiy birliklarning diaxron rivojlanishini "eski ma'no – yangi ma'no" shaklidagi oddiy almashtirish sifatida emas, balki konseptual tizimning bosqichma-bosqich qayta tashkil etilishi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir [4].

Muhokama

Iqtisodiy birliklarning tarixiy rivojlanishida terminologizatsiya alohida qonuniyat sifatida namoyon bo'ladi. Terminologizatsiya

umumiste'mol leksik birlikning muayyan maxsus sohada aniq tushunchani ifodalovchi birlikka aylanishidir. Stock, bond, margin, portfolio, bubble, leverage, platform, wallet, mining kabi birliklarning iqtisodiy yoki moliyaviy diskursdagi vazifasi bunga misol bo'ladi.

Masalan, wallet oddiy nutqda jismoniy hamyonni bildiradi. Raqamli moliya diskursida esa digital wallet va crypto wallet shakllarida u to'lov vositalari yoki raqamli aktivlar bilan ishlash imkonini beruvchi texnologik vositani ifodalaydi. Bunda obyektning tashqi shakli emas, balki "saqlash" funksiyasi semantik ko'chishning asosini tashkil qiladi.

Mining birligida ham umumiy ma'nodan maxsus iqtisodiy-texnologik ma'noga ko'chish sodir bo'lgan. An'anaviy mazmunda u tabiiy resurslarni qazib olish jarayonini anglatadi, kriptoiqtisodiyot doirasida muayyan hisoblash operatsiyalari orqali tarmoq faoliyatini ta'minlash va raqamli aktivlar bilan bog'liq jarayonni ifodalash uchun qo'llanadi. Bu yerda real tabiiy boylik qazib olish jarayoni bilan virtual aktiv olish faoliyati o'rtasidagi analogiya metaforik terminologizatsiyani yuzaga keltirgan.

Shu tariqa tarixiy taraqqiyotda iqtisodiy nutqiy birliklarning o'zgarishi faqat fonetik yoki morfologik rivojlanish bilan cheklanmaydi. Ularning semantik tarkibida ham muntazam o'zgarishlar sodir bo'lib, iqtisodiy konseptlarning yangilanishi natijasida yangi terminologik ma'nolar shakllanadi.

Iqtisodiy nutqiy birliklar taraqqiyotini tahlil qilish natijasida bir qator umumiy tarixiy taraqqiyot qonuniyatlari aniqlandi.

Birinchi qonuniyat – ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyoj va lisoniy nominatsiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlikdir. Yangi iqtisodiy hodisa vujudga kelishi bilan uni nomlash zaruriyati yuzaga keladi. Iqtisodiy institutlar murakkablashgani sari ularni ifodalovchi terminologik tizim ham murakkablashib boradi. Savdo munosabatlarining rivojlanishi market, trade, merchant kabi birliklarning faollashuviga sabab bo'lgan bo'lsa, bank tizimi bank, credit, deposit, loan, interest kabi terminlar tizimini shakllantirgan. Kapitalistik ishlab chiqarishning rivojlanishi esa capital, investment, corporation, stock, dividend kabi birliklarning maxsus iqtisodiy ma'nolarini mustahkamlagan.

Ikkinchi qonuniyat – tillararo kontaktlarning iqtisodiy terminologiya rivojida yuqori mahsuldorligidir. Iqtisodiy faoliyat tabiatiga ko'ra xalqaro aloqalarni talab qiladi. Savdogarlar, bankirlar, davlatlar va korporatsiyalar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar natijasida nafaqat tovar va kapital, balki ularni ifodalovchi til birliklari ham bir hududdan ikkinchisiga ko'chib borgan. Shu sabab ingliz iqtisodiy leksikasi sof bir manbali tizim emas, balki turli tarixiy-madaniy aloqalarning lisoniy natijasi hisoblanadi.

Uchinchi qonuniyat – semantik ixtisoslashuvdir. Umumiste'mol so'zining iqtisodiy sohaga kirishi natijasida uning ma'nosi muayyan konsept bilan chegaralanadi yoki yangi professional komponent bilan boyiydi. Masalan, capital, stock, margin, portfolio, liquidity singari birliklarning umumiy va maxsus iqtisodiy qo'llanilishi o'rtasida sezilarli farq mavjud. Iqtisodiy kontekst ularning semantik chegarasini aniqlashtiradi.

D. Crystal ingliz tilining xalqaro ilmiy, texnologik va professional kommunikatsiyadagi keng tarqalishini uning global funksiyalaridan biri sifatida tavsiflaydi [5]. Iqtisodiy diskurs uchun bu holat alohida ahamiyatga ega, chunki zamonaviy iqtisodiy innovatsiyalarning katta qismi ingliz tilidagi nominatsiya bilan xalqaro kommunikatsiyaga kirib kelmoqda.

To'rtinchi qonuniyat – terminologik uzluksizlik va innovatsiyaning o'zaro birligi. Zamonaviy iqtisodiy diskurs eski terminlardan voz kechib, ularning o'rimga faqat mutlaqo yangi birliklarni kiritmaydi. Aksincha, yangi iqtisodiy tushunchalar ko'pincha tarixan shakllangan komponentlar asosida hosil qilinadi. Digital currency birikmasida currency, digital bankingda banking, green financeda finance, venture capitalda capital tarixiy terminologik yadroni saqlab qoladi. Yangi komponent esa ushbu tushunchaga zamonaviy differensial belgi qo'shadi.

Shunday qilib, iqtisodiy diskursda "eski termin + yangi aniqlovchi = yangi iqtisodiy konsept" modeli faol hisoblanadi: finance → digital finance → decentralized finance; bank → online banking → digital banking → open banking; currency → digital currency → cryptocurrency; capital → venture capital → human capital; economy → digital economy → platform economy → gig economy. Mazkur model tarixiy terminologik fondning yangi iqtisodiy sharoitga moslashish qobiliyatini ko'rsatadi.

Beshinchi qonuniyat – lisoniy iqtisod va struktur kompressiya tendentsiyasidir. Zamonaviy iqtisodiy kommunikatsiya axborotni tez va ixcham uzatishni talab qiladi. Natijada uzun terminologik konstruksiyalar qisqartmalar, komponentlarning qo'shilishi va qisqa modellar orqali ifodalanmoqda. Financial technology → FinTech,

regulatory technology → RegTech, supervisory technology → SupTech kabi shakllar ana shu jarayonning mahsulidir.

D.W. Arner, J. Barberis va R.P. Buckley FinTech rivojlanishini moliyaviy xizmatlar va texnologiyalar o'rtasidagi munosabatning tarixiy bosqichlari bilan bog'lab, uning zamonaviy moliya tizimida alohida innovatsion paradigma sifatida rivojlanganini ko'rsatadi [6]. Bu esa yangi iqtisodiy birliklar faqat til ichidagi formal imkoniyat tufayli emas, balki iqtisodiy institutlarning texnologik transformatsiyasi natijasida ham yuzaga kelishini ko'rsatadi.

Oltinchi qonuniyat – iqtisodiy terminlarning xalqaro standartlashuviga intilishi. Global moliya tizimi turli davlat va institutlar o'rtasida tushunchalarni bir xil yoki yaqin mazmunda anglash zaruratini vujudga keltiradi. Shu bois ayrim inglizcha iqtisodiy birliklar xalqaro termin sifatida keng tarqaladi. FinTech, startup, blockchain, cryptocurrency, crowdfunding, digital finance kabi birliklar milliy iqtisodiy diskurslarga turli darajada o'zlashtirilayotgan bo'lsa-da, ularning ingliz tilidagi shakli ko'pincha xalqaro kommunikativ tayanch vazifasini bajaradi.

Financial Stability Board FinTechni moliyaviy xizmatlarda texnologiyaga asoslangan innovatsiya doirasida tavsiflab, zamonaviy moliyaviy faoliyat, bozor tuzilishi va tartibga solish jarayonlaridagi o'zgarishlar bilan bog'laydi [7]. Bu kabi institutsional qo'llanish yangi birliklarning professional diskursda barqarorlashishiga xizmat qiladi.

Yettinchi qonuniyat sifatida ekstralingvistik omillarning hal qiluvchi ta'sirini ko'rsatish mumkin. Iqtisodiy terminologiyaning biror davrdagi faolligi o'sha davrning real iqtisodiy jarayonlari bilan belgilanadi. Masalan, sanoatlashuv ishlab chiqarish, kapital va mehnat munosabatlariga doir birliklarning rivojlanishiga ta'sir qilgan bo'lsa, XX asrning ikkinchi yarmida xalqaro moliyaviy tizimning kengayishi monetar siyosat, inflyatsiya, investitsiya va korporativ boshqaruv terminlarini faollashtirdi. XXI asrdagi raqamlashtirish esa mutlaqo yangi terminologik mikrotizimlarni shakllantirmoqda.

Tadqiqot natijalari iqtisodiy nutqiy birliklar rivojlanishini shartli ravishda quyidagi zanjir asosida tavsiflash imkonini beradi: umumiste'mol yoki o'zlashma birlik → iqtisodiy kontekstga kirish → terminologizatsiya → semantik ixtisoslashuv → professional barqarorlashuv → yangi derivatsion va kombinator modellar hosil qilish → xalqaro tarqalish.

Masalan, finance tarixiy o'zlashma birlik sifatida ingliz tiliga kirib, keyinchalik iqtisodiy sohaga xos markaziy tushunchalardan biriga aylangan. Mazkur birlikning terminologik barqarorlashuvi natijasida public finance, corporate finance, international finance, green finance, digital finance, sustainable finance, decentralized finance kabi yangi birliklar shakllangan.

Bundan ko'rinadiki, etimologik genezis faqat so'zning qaysi tildan kelib chiqqanini aniqlash bilan yakunlanmaydi. Genealogik manba birlik taraqqiyotining boshlang'ich nuqtasidir. Uning keyingi tarixiy hayoti esa semantik qayta tashkil etilish, yangi konseptlarga moslashish, derivatsion mahsuldorlik va diskursiv faollik bilan belgilanadi.

Bank birligi ham bunga xarakterli misoldir. Uning tarixiy shakllanishi savdo va pul ayirboshlash amaliyotlari bilan bog'liq bo'lsa, zamonaviy iqtisodiyotda mazkur ildiz banking, banker, central bank, investment bank, online banking, mobile banking, digital banking, open banking kabi butun bir terminologik oilani yuzaga keltirgan. Bitta tarixiy birlik iqtisodiy institut rivojlangani sari o'z atrofida yangi nominativ tizim hosil qilgan.

Xuddi shuningdek, economy birligi ham ma'lum tarixiy semantik rivojlanishni bosib o'tib, hozirgi paytda market economy, global economy, digital economy, green economy, sharing economy, platform economy, gig economy, circular economy kabi ko'plab konseptlarni tashkil etuvchi asosiy komponentlardan biriga aylangan.

Bu holat iqtisodiy nutqiy birliklar taraqqiyotida terminologik oilalashuv qonuniyati mavjudligini ham ko'rsatadi. Bir birlikning iqtisodiy diskursda yuqori darajada barqarorlashishi uning yangi birikmalar hosil qilish salohiyatini oshiradi.

Zamonaviy iqtisodiy diskursning yana bir muhim xususiyati shundaki, innovatsion birliklar tarixiy iqtisodiy leksikadan keskin uzilmagan. Aksincha, aksariyat yangi nomlar mavjud iqtisodiy tushuncha hamda yangi texnologik yoki ijtimoiy komponentning integratsiyasi orqali yuzaga keladi. Digital finance, green finance, smart contract, digital currency, platform economy kabi birliklarda aynan shu tamoyil kuzatiladi.

Iqtisodiy leksikaning tarixiy taraqqiyoti chiziqli emas, balki kumulyativ xarakterga ega. Har bir yangi tarixiy bosqich oldingi davr terminologik fondini qisman saqlaydi, unga yangi semantik belgilar qo'shadi va uning asosida yangi nominatsiyalar yaratadi. Natijada

iqtisodiy diskurs tarixiy va innovatsion qatlamlarning o'zaro integratsiyasidan tashkil topgan dinamik tizimga aylanadi.

Xulosa

Iqtisodiy diskursdagi nutqiy birliklarning etimologik va diaxron tahlili ularning shakllanishi uzoq davom etadigan hamda til va jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq murakkab jarayon ekanligini ko'rsatdi. Iqtisodiy nutqiy birliklarning muhim qismi german, lotin, fransuz va italyan til qatlamlari bilan tarixiy bog'liqlikka ega bo'lib, turli iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar ta'sirida ingliz iqtisodiy diskursiga kirgan.

Tahlil natijasida iqtisodiy nutqiy birliklar taraqqiyotining bir nechta asosiy qonuniyatlari aniqlandi. Birinchidan, yangi iqtisodiy hodisalarning yuzaga kelishi yangi nominatsiyaga ehtiyoj tug'diradi. Ikkinchidan, tillaro va madaniyatlararo aloqalar iqtisodiy terminologiya shakllanishining muhim tashqi manbai hisoblanadi. Uchinchidan, umumiste'mol birliklarning terminologizatsiyasi va semantik ixtisoslashuvi iqtisodiy leksikaning boyishida muhim rol o'ynaydi. To'rtinchidan, tarixiy iqtisodiy terminlar yangi innovatsion tushunchalarni ifodalashda ham o'z mahsuldorligini saqlab qoladi.

Beshinchidan, raqamli iqtisodiyot sharoitida kompressiya, qisqartirish, komponentlarni qayta kombinatsiyalash va mavjud iqtisodiy

terminlarni yangi texnologik komponentlar bilan birlashtirish faol tendensiyaga aylangan. FinTech, RegTech, digital finance, cryptocurrency, crowdfunding, open banking kabi birliklarning taraqqiyoti buning dalilidir.

Shuningdek, iqtisodiy nutqiy birliklarning tarixiy rivojlanishida etimologik genezis va semantik taraqqiyot bir-biridan ajralgan jarayonlar emasligi aniqlandi. Etimologik manba birlikning dastlabki shakllanishini belgilasa, keyingi iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar uning semantik ko'lamini, funksional imkoniyati va derivatsion mahsuldorligini belgilaydi.

Shu asosda iqtisodiy nutqiy birliklarning tarixiy taraqqiyotini etimologik manba → o'zlashuv yoki ichki shakllanish → terminologizatsiya → semantik ixtisoslashuv → diskursiv barqarorlashuv → innovatsion qayta modifikatsiya modeli orqali tavsiflash mumkin. Ushbu model iqtisodiy terminologiyaning diaxron taraqqiyotini tizimli o'rganish, yangi iqtisodiy birliklarning shakllanish mexanizmlarini izohlash hamda ingliz va o'zbek iqtisodiy diskursidagi terminologik jarayonlarni kelgusida qiyosiy tadqiq etish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sager J.C. A Practical Course in Terminology Processing. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1990. – 258 p.
2. Cabré M.T. Terminology: Theory, Methods and Applications. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. – 248 p.
3. Durkin P. Borrowed Words: A History of Loanwords in English. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 512 p.
4. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000.

5. Crystal D. English as a Global Language. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 227 p.
6. Arner D.W., Barberis J., Buckley R.P. The Evolution of FinTech: A New Post-Crisis Paradigm? // Georgetown Journal of International Law. – 2016. – Vol. 47, No. 4. – P. 1271–1319.
7. Financial Stability Board. Financial Stability Implications from FinTech: Supervisory and Regulatory Issues that Merit Authorities' Attention. – Basel: Financial Stability Board, 2017.